

MARK ELCHARDUS EN HET 'WANTROUWEN' VAN DE BELGEN

Een betrouwbare analyse?

Mark Elchardus is 'in'. Je kon de jongste maanden haast geen 'kwaliteitskrant' of 'kwaliteitstijdschrift' openslaan of je trof er de minzame VUB-socioloog in. Ook op het Canvas-programma 'Nachtwacht' lijkt hij een abonnement te hebben. Maar de professor is (met dank aan zijn team) dan ook een ijverig publicist. Je moet al bijna een full-time Elchardus-watcher zijn om hem te kunnen bijbenen. Daarbij rekening houdend met het feit dat Elchardus niet zomaar een mediageniek figuur is, maar beschouwd wordt als de huiseoloog van SPA, van de Vlaamse 'sociaal-democratie' dus of wat daar moet voor doorgaan.

Na het bekijken van zijn optredens in Nachtwacht (over de media en over de veiligheidsproblematiek) en na het lezen van de artikelenreeks 'de symbolische samenleving' (De Morgen, oktober 2002) en van interviews in De Standaard en Knack over Elchardus' boek 'Anatomie en Oorzaken van het Wantrouwen' – dat vertrekt van de vaststelling dat van alle Europeanen de Belgen de meest wantrouwige zijn – wou ik dat boek zelf wel eens lezen. Wat begon als rustige lectuur leidde tot een confrontatie met de sloophamer. Zou er iets overeind blijven van Elchardus' kaartenhuisje?

"Zeggen dat je een VTM-kijker bent" ...

Het interessantste wat ik – als communicatiewetenschappelijk geschoolde media-activist – in de interviews met Elchardus in Knack en De Standaard ontdekte, was zijn veroordeling van VTM als een zender die het wantrouwen in de samenleving versterkt. De meeste proffen in de communicatiewetenschappen alsook bv. de Antwerpse politicoloog Stefaan Walgrave, houden zich op dit terrein 'voorzichtig' op de vlakte, maar Elchardus durft stelling nemen. Sympathiek. Maar heeft hij gelijk? Ik denk van wel, alhoewel er ook vraagtekens bij te plaatsen zijn.

In mijn boek "Een kwarteeuw Vlaamse video- en televisie-industrie" (1999) draaide ik de slogan 'VTM kleurt je dag' om tot 'VTM deprimeert je leven'. Ik citeerde cultuurcriticus Jozef Deleu die de 'massacultuur' – te onderscheiden van de volkscultuur waaraan de mens actief deelneemt – verwijt dat "ze de vereenzaming van de mens in de hand werkt. (...) Ik

ben ervan overtuigd dat de doorsneemers er niet gelukkiger van wordt."

Denk daarbij niet alleen aan al het gerechtelijke nieuws, maar ook aan de druk van de reclame op de commerciële zenders. Reclamespots en de door hen beïnvloede programma's leren ons niet – zoals Diogenes, christendom, islam, stoa of boeddhisme bv. – dat we met een eenvoudig leven gelukkig kunnen zijn; dat we onze behoeften het beste leren controleren. Reclame jut ons integendeel continu op om te consumeren (en te produceren). Reclametelevisie creëert dan ook veel maatschappelijke onrust.

Over die onrust heb ik Elchardus nog niet weten spreken of schrijven. Hij verklaart wel "dat we heel duidelijk vaststellen dat mensen met een voorkeur voor commerciële televisie, veel wantrouwiger zijn dan anderen. (...) Zeggen dat je een VTM-kijker bent, is zoveel als je stamverband weergeven. De zendervoorkeur van mensen geeft hun identiteit weer. Wat me stoort aan commerciële televisie is dat het altijd zo gemakkelijk is. Mensen worden gewend gemaakt aan een wereld waarin niks tegenwringt of tegensprekt. Mensen gaan uiteindelijk vinden dat dit voor alles moet gelden." (De Standaard, 2/10)

'A mean world perspective'

Bij het bovenstaande moet je natuurlijk de 'kip of het ei'-vraag stellen: "Wie was er het eerst?". Kijkt men veel commerciële televisie omdat men wantrouwig is of wordt men wantrouwig omdat men veel reclametelevisie bekijkt? Even nadenken leert overigens dat beide vragen bevestigend kunnen beantwoord worden.

Elchardus stelt het in zijn boek zo: "Het is waarschijnlijk dat de opkomst van de massamedia, en vooral de commercialisering van de televisie, een belangrijke oorzaak is geweest van de daling van het maatschappelijk vertrouwen in de westerse landen." En verder: "De commerciële media dragen waarschijnlijk bij tot een wantrouwige samenleving, door onder meer bij te dragen tot wat 'a mean world perspective' genoemd wordt: een bange, wrange, uitzichtloze kijk op de wereld."

Elchardus kwam met deze stelling eerder al naar buiten en wierp zich op als verdediger van de openbare omroep. Hij lijkt echter over het hoofd

te zien hoe sterk VTM en TV1 naar elkaar toe groeiden, hoe gelijklopend bv. hun journaals en soaps zijn.

Nu kan Elchardus het "grote verschil" (inzake wantrouwen tussen VTM en VRT-kijkers) wel afleiden uit wetenschappelijke enquêtes, maar in het begin van zijn boek relativiseert hij zelf de betrouwbaarheid van steekproefgegevens. "Er kunnen zich ogenschijnlijke fluctuaties voordoen die minder met de werkelijkheid dan met de kwaliteit van de steekproef te maken hebben." Elchardus vermeldt ook hoe andere wetenschappelijke auteurs vaak tot andere conclusies komen. Sociale wetenschap: het is en blijft zoeken.

Interessant is nog deze stelling over de media: "Eén van de meest opvallende incompetenties van de huidige samenleving is haar onvermogen ten opzichte van de invloed van de media en de massacommunicatie. Wij worden ons steeds meer van hun invloed bewust, maar weten blijbaar steeds minder wat ermee aan te vangen."

Laaggeschoolde Handige Harry's

Naast de media bespeurt Elchardus nog allerlei oorzaken van wantrouwen. Eén daarvan is of iemand laaggeschoold is of niet. Laaggeschoold zijn vermindert sterk de kansen tot deelname aan onze 'kennismaatschappij' met al haar elektronische drempels. Een flink deel van het betoog van Elchardus draait om de kloof tussen laag- en hooggeschoolden, om de wijze waarop ze steeds meer van elkaar gescheiden raken en andere culturen ontwikkelen. Waarbij laaggeschoolden neigen tot een 'tegencultuur' die zich afzet tegen de elite én die tot stemmen voor extreem-rechts leidt.

In het rubriekje 'Jagerslatijn' in De Standaard dreef Lieven De Jager de spot met deze visie: "Moet u mij eens uitleggen waarom al die laaggeschoolden een GSM hebben, naar Mallorca vliegen en tanken met de bankkaart. (...) Veel hooggeschoolden zijn regelrechte rampen in het praktische leven en veel laaggeschoolden zijn handige Harry's die u alles kunnen vertellen over het statuut van zelfstandige in bijberoep en de verschillen tussen een Telenet- en ADSL-aansluiting"

De Jager vervolgde: "Het zou dus wel eens omgekeerd kunnen zijn: juist omdat ze chronisch ontevreden, pessimistisch en wantrouwig zijn, hebben bepaalde mensen geen boodschap aan de wereld buiten hun huis, tuin en auto en dat heeft

weinig met hoog- of laaggeschoold te maken. Maar dan nog, valt daar iets uit af te leiden over hun stemgedrag? We zouden nog raar kunnen opkijken, mocht op verkiezingsdag op ieders voorhoofd de uitgebrachte stem gebrand staan."

Anders gesteld: misschien zeggen laaggeschoolden wel vaker dat ze op extreem-rechts stemmen (nu de schroom daartoe is weggevallen), terwijl hooggeschoolden beter geleerd hebben om maatschappelijk 'wensbare' antwoorden te geven.

Nog een 'nieuwe breuklijn'

Een element dat volgens Elchardus samenhangt met de problematiek van de laaggeschoolden, is 'de nieuwe breuklijn'. In het artikel "Extreem-rechts in de kennismaatschappij" in het 'Nieuw Tijdschrift van de VUB' van begin 2001 (jaargang 14, nr 2), schreef hij: "De positie van de laaggeschoolden in onze samenleving leidt tot onbehagen. Waarschijnlijk moeten we dat beschouwen als een onbedoeld effect van de kennismaatschappij, waarin kwalificaties (en dus onderwijs) een steeds belangrijker rol spelen bij de verdeling van comfort, welvaart, welzijn en levenskansen. (...) Het is het samenvloeien van het oordeel over de persoonlijke bekwaamheid, van de sociaal-economische levenskansen en van het culturele kapitaal dat mijns inziens aan de basis ligt van het onbehagen van de laaggeschoolden.

Dat onbehagen drukt zich uit in een reeks houdingen die zich uitkristalliseren in een nieuwe sociaal-culturele breuklijn. Deze verdeelt mensen over de antwoorden die worden gegeven op fundamentele vragen zoals:

Wie zijn wij? Hoe dienen individu en gemeenschap zich te verhouden? Hoe kan een samenleving zich collectief en politiek organiseren? De rechtse positie op die breuklijn heeft een radicale politieke uiting gevonden in een extreem-rechtse of populistische partij zoals het Vlaams Blok."

Elchardus vervolgt dat "niet zozeer de geringe sociaal-economische kansen van de laaggeschoolden op zich, leidden tot onbehagen en een rechtse positie op de nieuwe breuklijn. Sociaal-culturele factoren spelen daarin een belangrijke rol." Waarna hij een lage deelname in het verenigingsleven en veel tv-kijken vermeldt als factoren die bijdragen tot onbehagen en een rechtse houding.

Systeemdienende 'intello'

In zijn boek over het wantrouwen onderschrijft Elchardus wel dat 'geld gelukkig maakt' maar "het

succes van extreem-rechts mag” volgens hem “zeker niet worden beschouwd als hoofdzakelijk een gevolg van armoede, uitsluiting of extreme sociale onzekerheid.” In zijn geciteerd artikel stelt hij dat “de individuele inkomenssituatie slechts een geringe rol speelt. Belangrijker is een algemeen gevoel van optimisme dat door betere economische vooruitzichten en een meer optimistische verslaggeving en communicatie in de hand kan worden gewerkt.”

Twee bedenkingen hierbij.

Vooreerst fietst Elchardus zowel in zijn boek als bv. in de Nachtwacht-uitzending met advocaat Jan Fermon (over de ‘onveiligheid’), vlot voorbij de problematiek van armoede en sociale achteruitstelling. « Un Belge sur 100 a faim » titelde La Dernière Heure op 18 oktober boven een artikel over de voedselbanken. Als Elchardus stelt dat men “in onze maatschappij de indruk krijgt dat het onbehagen stijgt naarmate de welvaart groeit”, kan hij gedeeltelijk gelijk hebben, maar hij vergeet dat de kloof tussen arm en rijk groter wordt (mede door het liberaal belastingsbeleid). En hoe krijgt Elchardus een zin op papier krijgt zoals de volgende:

“Terwijl we geen effecten van de sociaal-economische situatie op de tevredenheid met het privé-leven zien, oefent levensbeschouwing daar wel een invloed op uit.” Hoezo? De sociaal-economische situatie die geen effect heeft op de tevredenheid met het privé-leven? Hier lijkt Elchardus wel te hallucineren.

Tweede bedenking: in het laatste zinnetje van het citaat toont Elchardus zich als iemand die het systeem wil ‘redden’. “Een meer optimistische verslaggeving en communicatie”: het kon zo uit de mond van optimist Guy Verhofstadt of communicatiegoeroe Noël Slangen komen.

De manier waarop Elchardus in interviews en publicaties uithaalt naar “intellectuelen en progressieve criminologen die te lang het veiligheidsthema negeerden”, doen dan weer denken aan liberale slippendrager Yves Desmet. Gelukkig stelt Elchardus ook dat de onveiligheidsproblematiek niet tot criminaliteit alleen mag herleid worden én dat een groot onveiligheidsgevoelen typisch is voor een oudere en kwetsbaardere bevolking.

De zwarte gaten van Elchardus

Elchardus en co-auteur Wendy Smits stellen in “Anatomie en oorzaken van het wantrouwen” ook de vraag: hoe ervoor zorgen dat de mensen onze instellingen weer vertrouwen? Dat het met die instellingen misschien zelf grondig mis gaat: daar besteden ze weinig aandacht aan. Dat onze ‘democratie’ misschien slechts een fake-democratie is, de vraag komt bij de VUB-wetenschappers niet op. Nochtans stelden ze zelf vast dat “het gevoel van democratische betrokkenheid grotendeels afwezig is”. Hoe zou dat komen? Kan de organisatie van onze democratie – die vooral een vertegenwoordigende, geen deelnemende (participatieve) democratie is – daar voor iets tussen zitten?

Vreemd is ook dat een boek dat uitkwam in september 2002, nergens wijst op de impact van 11 september 2001. Als iets het wantrouwen verergert, dan toch het door de media aan huis bestelde ‘blinde’ terrorisme. Om van de oorlogsdreiging om Irak nog te zwijgen. Als Elchardus en Smits wat minder enquêtevragen zouden opstellen en wat meer gewoon met ‘gewone’ mensen zouden praten, waren ze 11 september en Irak niet vergeten.

Een andere leernte is dat Elchardus en Smits wel de “extreem-rechtse positie op de nieuwe breuklijn” onderzoeken maar dat ze – behalve wat informatie over de opkomst van het als links omschreven Agalev – nauwelijks aandacht hebben voor een echt links antwoord op de nieuwe uitdagingen. Het feit dat Elchardus vriend aan huize is bij SPA, maakt het hem wellicht moeilijk om te beseffen hoezeer de ‘sociaal-democratie’ naar het centrum is opgeschoven. Had Elchardus een volledige analyse willen maken van het ‘wantrouwen’ en zijn consequenties, dan had hij ook eens kunnen kijken naar de aanhang van de enige radicaal linkse partij van enige relevantie in België, de PVDA. Nu komt de radicaal-linkse positie in het boek niet voor en dat maakt het onevenwichtig. Het antwoord op de vraag waarom er ook mensen met lage scholing zijn die extreem-links (PVDA) en niet extreem-rechts (Blok) stemmen, zou een interessant licht op de gestelde problematiek kunnen werpen.

Een te groot begrip voor de ecologische problematiek kan je Elchardus en Smits ook niet verwijten. Wat te denken over deze zinnen:

“Onheilsvoorspellingen zijn als het ware structureel in onze samenleving aanwezig. Wie wil mobiliseren voor het milieu kan moeilijk anders dan de nakende bedreigingen schetsen.” (Dit klopt al niet: een organisatie zoals Natuurpunt mobiliseert vooral met concrete realisaties en met ‘natuurgenieten’ ook.) “Vooral het groene denken weegt daarom onvermijdelijk al een paar decennia zwaar op het gemoed. De nu frequent opduikende voedselpaniek is waarschijnlijk een uiting van die angst.”

Volgens Elchardus en Smits is dus “vooral het groene denken” een probleem, niet de milieuvriendelijkheid zelf. Merk ook hoe ze over voedsel-‘paniek’ spreken. Die domme bevolking toch ...

Een uitspraak zoals de volgende – die zowel in boek als interviews te vinden is – sluit qua mentaliteit bij de vorige aan. Elchardus denkt namelijk “dat onze samenleving momenteel te lamleendig en te dom is om een aantal van onze grote maatschappelijke problemen aan te pakken en op te lossen.” Mooi zo, heel de samenleving de schuld geven voor problemen waar in feite niet zij, maar vooral een topklaag over beslist.

Politieke middelmatigheid

Het denken van Elchardus (en Smits) over de laaggeschoolden als probleemgroep – ongewild stigmatiseren ze deze mensen door de link te leggen tussen ongeschooldheid en het stemmen op extreem-rechts – sluit naadloos aan bij de liberale theorieën over ‘levenslang leren’. Iedereen moet zijn eigen vaardigheden ontwikkelen, zich continu bijscholen en zich verkopen op de arbeidsmarkt. Dat dit systeem leidt tot ‘onmenselijke’ concurrentie, je leest het bij Elchardus niet.

Ook zijn sociaal-culturele breuklijnen die hij als belangrijker dan de ‘oude’ sociaal-economische breuklijnen omschrijft, toont hoe ‘main stream’ Elchardus denkt. Hij roept niet op tot het dichten van de kloof tussen arm en rijk, tot een rechtvaardiger herverdeling.

Maatschappelijke ongelijkheid herleidt hij tot een scholingskwesatie. En hij legt nauwelijks de link tussen lagere scholing en één van de hoofdoorzaken daarvan: een ‘lagere’ afkomst. Nochtans weet iedereen dat de democratisering van het onderwijs voor arbeiderskinderen alles behalve gelukt is. Met de liberalisering van het onderwijs (zie de Bologna-hervorming) zal de klok bovendien weer teruggedraaid worden.

Wie zoals Elchardus en de SPA kiest voor een ‘gelijke kansen’-beleid zou, zoals Rob Devos (docent filosofie KULeuven) stelde in het tijdschrift “Samenleving en Politiek” (september 2002), “eerst een analyse moeten maken: of er in onze samenleving geen structurele blokkades zijn waarom de betrokkenen ongelijk aan de start verschijnen. Indien een gelijkheidsvertoog erop gericht zou zijn dat de mensen voortdurend opgejaagd worden om maximaal hun talenten te ontplooiën, om zich als individu assertief op te stellen, in het kader van onderlinge wedijver en ‘survival of the fittest’, dan produceert men permanent ‘drop outs’, die men vervolgens via een activerend beleid zal proberen terug in te brengen. Zo’n gelijkheidsbeleid en -vertoog zou juist ondermijnen wat het eigenlijk pretendeert na te streven!”

Elchardus ‘rateert’ andersglobalistische boot

In het Wantrouwen-boek en de begeleidende interviews viel merkwaardig genoeg niets te lezen over de maatschappijkritiek van de andersglobalisten. Hallo Elchardus? De antikapitalistische boot van de andersglobalisten gemist?

Een leestip voor Elchardus: het “Woord vooraf” dat UG-professor Jan Blommaert schreef bij het boek “Ya Basta, Globalisering van onderop” (David Dessers, Jan Dumolyn en Peter Tom Jones). Blommaert heeft het daarin over “de utopische drift”: de cultuur en “de kern van het socialisme”. De utopie biedt “een wereldbeeld van gelijkheid en evenwaardigheid, humanisme, antikapitalisme, antikolonialisme, anti-imperialisme”.

Blommaert beschrijft ook het onderscheid tussen politiek en beleid. Beleid is dingen realiseren. Politiek is een utopie nastreven. Volgens Blommaert is de politiek te veel beleid, te weinig politiek geworden. Dat werkt verikking en verzuring in de hand.

Elchardus amputeert zichzelf

Nog volgens Blommaert “hebben de andersglobalisten het vacuüm gevuld dat ontstond toen progressieve partijen en organisaties hun antikapitalistische agenda opgaven.”

Elchardus schrijft niet over dat vacuüm, maar hij schijnt het geen probleem te vinden. In het besluit van hun boek schrijven hij en Smits dat het “wantrouwen veel gevaarlijker zou zijn mocht het zich bijvoorbeeld toespitsen op het geld, de

medische wereld, de wetenschap en het onderwijs. Dan zou onze wijze van leven, ja zelfs onze beschaving, veel sterker bedreigd zijn. We mogen ons eigenlijk gelukkig prijzen dat de politiek en de politici er zijn om de rol van bliksemafleider te vervullen.”

Zonder het schijnbaar zelf te beseffen, bevestigen Elchardus en Smits hier wat veel ‘gewone’ mensen verdomd goed weten: dat politici ‘stromannen’ zijn voor de echte, economische machthebbers. Dus hebben Elchardus & Co geen been meer om op te staan als ze het grote wantrouwen tegen de politici willen wegwerken. Het wantrouwen is gerechtvaardigd! De politiek is een poppenkast.

Politiek versus beleid

Elchardus en Smits schrijven ook over het “einde van de grote verhalen” als één van de verklaringen voor het tanende vertrouwen in de politiek. Maar ze lopen achterop. De andersglobalisten maakten duidelijk dat het einde van de grote verhalen niet voor morgen is. Het kapitalisme (de ‘vrijemarkt-economie’) is overigens zelf één van de grote verhalen. De andersglobalisten maakten – anders dan Elchardus – ook duidelijk dat de verhouding tussen kapitalisme en democratie problematisch is. Maar zijn de andersglobalisten geen mei-’68-achtige ééndagshorzels? Neen, stelt Jan Blommaert. Hun systeemkritiek wortelt in een traditie die het kapitalisme van meetafaan heeft begeleid. Een traditie met zowel Marx als Bourdieu, Lenin als Naomi Klein, Greenpeace als Chomsky. Blommaert roept op tot verder kritisch denkwerk, tot klas-senanalyses – compleet ontbrekend bij Elchardus – niet alleen land per land, maar ook op wereld-schaal.

“De antiglobalisten zijn de politiek aan het heruitvinden” schrijft Blommaert. Waarna hij zich afvraagt: is de terugkeer van de ‘politiek’ in de politiek heilzaam?

Blommaert: “Een beleid dat zich richt op het recht leggen van scheve stenen in mijn straat is futiel en doelloos, en men kan het moeilijk als politiek omschrijven, hoogstens als sociaal dienstbetoon of klantenbinding. De les die we kunnen leren van de andersglobalisten is er één die stelt dat een reëel engagement best kan handelen over anderen, over zaken die niet meteen ons eigen leventje raken. Simpel gesteld: een streven om de

wereld te verbeteren kan een legitiem politiek en maatschappelijk engagement zijn.”

Elchardus zal Blommaert op dit vlak wellicht niet tegenspreken want engagement in het verenigingsleven staat bij hem hoog aangeschreven. Alleen, hij maakt er zelf geen werk van om het links engagement te versterken doordat hij zelf te verstrikt zit in de beheerpolitiek van de ‘sociaal-democraten’.

Er is een alternatief; beter: er zijn alternatieven

Aan het eind van deze bespreking moet ik wel even toegeven dat ik voor deze bespreking nog een ander boek – het derde van Elchardus in 2002! – had willen lezen: “De dramademocratie”. Tijdsgebrek heeft dat verhinderd. Maar ik las wel enkele interviews en besprekingen (bv. die van Walter Pauli in De Morgen van 18/12, beginnend met de nonsenszin “De pers is niet meer de vierde maar de eerste macht” ...) alsook een lang uittreksel van het boek in het tijdschrift “De Journalist” van januari 2003. Elchardus bleek in die tekst – “Burgers, consumenten en media” – wel kritisch voor de media, maar beperkte de discussie weer te zeer tot de wisselwerking media en politiek. Als remedie voor de huidige problemen pleit Elchardus ervoor om “de verhouding tussen media en politiek te veranderen door in de eerste plaats de politiek te vernieuwen” en de “politieke instellingen te hervormen”.

Nu wil ik niet beweren dat alles wat Elchardus schrijft ‘quatsch’ zou zijn; verre van. Maar de man blijft gewoon te ver weg van de essentiële problemen, en die stellen zich sinds de commercialering van de omroep toch vooral op het economische vlak: wie heeft de commerciële media in handen? Overigens bewijst de populariteit van Elchardus in de commerciële media (Knack, De Morgen ...) het ongevaarlijke karakter van zijn denkpijpen. Mocht hij het Van Thillo-imperium vlijmscherp bekritisieren, ze zouden hem wel monddood maken.

Elchardus legt ook veel te weinig nadruk op wat de burgers op mediavlak zelf kunnen veranderen.

Dat er een alternatief voor zijn ‘remedie’ mogelijk is, bewijst de volgende korte ‘aanzet’ van drie voorbeeldinitiatieven om het wantrouwen – dat behalve voor de werking van de instellingen, ook

voor de samenleving weinig positief is – terug te dringen.

Eén: de oprichting van een nieuwe, echt linkse Socialistische Partij, een SP die zoals in Nederland de ‘sociaal-democratische regenten’ op hun linkerzijde van antwoord dient.

Twee: gezien het belang van de media, werk maken van alternatieve media waaraan mensen actief kunnen deelnemen. Zulke media hoeven niet meteen gesubsidieerd te worden – dan worden ze door de elite meteen weer gerecupereerd – maar men kan hen op algemene wijze door een batterij van technische en wettelijke maatregelen het leven makkelijk maken. Denk aan een radio-decreet dat echt lokale radio’s bevordert (door commerciële ketenradio’s te verbieden of zwaar te belasten bv.). Denk aan het gratis ter beschikking stellen door overheidsoperator Belgacom van breedbandverbindingen voor onafhankelijke Internetinitiatieven. Enzoverder.

Drie: er moeten in België nieuwe openbare omroepen komen (zie het project dat men terzake in Nederland uitwerkte). Die mogen niet onder politieke bevoogding staan maar dienen vanuit de samenleving (het ‘middenveld’) opgestart te worden. Voor de financiering van zulke initiatieven kan men beroep doen op een belasting op de reclame-inkomsten van de commerciële media.

Dit zijn, voor de vuist weg, drie voorstellen die alvast verder gaan dan Elchardus’ vage aanbevelingen van politieke vernieuwing. Elchardus mag wel klagen over de commerciële media, maar in het slothoofdstuk van zijn ‘wantrouwen-boek’ – “Het vertrouwen (enigszins) herstellen” – vergeet hij man en paard te noemen en concrete maatregelen voor te stellen tegen bedrijven (mediafirma’s en andere) die het vertrouwen in de samenleving, verknoeien. Zo komen we er nooit.

Jan-Pieter Everaerts

Mark Elchardus en Wendy Smits, *Anatomie en Oorzaken van het Wantrouwen*, VUBPress, 2002, vubpress@vub.ac.be, www.vubpress.be, ISBN 90.5487.325.6

David Dessers, Jan Dumolyn en Peter Tom Jones, *Ya Basta, Globalisering van onderop*, Academia Press, 2002, info@academiapress.be; www.acade

COLLABORATIE IN VLAANDEREN

Aan de oorsprong van deze bundel van tien teksten door Vlaamse onderzoekers ligt er een diepgaande ontevredenheid die door Eric Corijn in zijn woord vooraf naar voren wordt gebracht. Een ontevredenheid omdat er in Vlaanderen een debatcultuur ontbreekt, en omdat er dikwijls belangrijke sociale problemen aan een publieke discussie ontsnappen. Bij deze problemen behoort die van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog: wat is de actuele visie op de collaboratie met de Hitleriaanse bezetter?

Een waterval van studiedagen

In oktober 1998 werd er door 17 Vlaamse intellectuelen een oproep tot dialoog over het thema “Voorwaarts! En niet vergeten” gelanceerd. Hoewel bijna geheel genegeerd door de francofone wereld, wekte het veel belangstelling in Vlaanderen.

Deze belangstelling bleek uit het feit dat het Vlaamse parlement op 9 juni 2001 een studiedag wijdde aan deze oproep; daaraan namen met een kritische en afstandelijke blik Vlaamse “nieuwe historici” – “kinderen van Maurice De Wilde” – deel, alsook twee francofone historici: José Gotovitch en Jean Puissant.

De oproep was duidelijk goed vertrokken. Maar ze was te snel vertrokken en werd te snel afgesloten, volgens de coauteurs van “Collaboratie in Vlaanderen”. Want de bezorgdheid van de autoriteiten ten opzichte van het dossier, en bovenal hun haast om het debat af te sluiten en plechtig deze afsluiting te vieren, zijn, gezien de ideologische en politieke inzet, op zijn minst dubbelzinnig.

Eric Corijn en zijn coauteurs hebben gelijk om luid en duidelijk te verklaren dat, indien het waar is dat het initiatief uit 1998 de reflectie heeft bevorderd, het dossier nog niet kan gesloten worden. Het debat moet open blijven en bovendien is de geschiedenis steeds in wording.

Hun boek “Collaboratie in Vlaanderen” baseert zich op de bijdragen aan een (andere) studiedag, die door Charta 91 en het Vlaams centrum van de UNESCO in Antwerpen werd georganiseerd op 24 november 2001, 10 jaar na de eerste eclatante vooruitgang van het Vlaams Blok.

Een uitgebreid boek

Het boek is uitgebreid en stoutmoedig. Het roept problemen op die, ook buiten Vlaanderen, raken aan de democratie, het identiteitsbegrip, het vormingsproces van een natie, continuïteit en discontinuïteit in de geschiedenis, verantwoordelijk-

heden van de historicus, en zeker ook aan de samenhang tussen Vlaanderen, Vlaamse Beweging en het Vlaams Blok. Met als rode draad: het lange (of langzame) verloop van de geschiedenis die in Vlaanderen bleek uit een late industrialisering en een voortduren van 'agrarische' mentaliteiten.

Volgens Marc Reynebeau voedt de officiële Vlaamse retoriek een idealistische visie op de Tweede Wereldoorlog, waarbinnen een brede consensus over het verleden mogelijk is. Het bestaan van het Vlaams Blok alleen al toont volgens hem juist dat er geen consensus bestaat. Naar zijn mening duidt het succes van het Vlaams Blok erop dat de morele gevolgen van het oorlogsverleden niet binnen een brede historische visie bekeken worden. De nood van de leiders van de Vlaamse Gemeenschap aan een consensus is echter niet onschuldig: de "nieuwe Vlaamse natie" wil van zichzelf, naar binnen en naar buiten, het beeld van coherentie en respectabiliteit ophangen. Het is duidelijk dat voor hen die een bijdrage aan deze bundel leverden, enkel een openbaar, ernstig en langdurig debat een einde kan stellen aan de nog steeds bestaande grijze zones.

De "vermenging" van Vlaams nationalisme, extreem rechts en een gedeelte van de katholieke wereld is in het bijzonder geanalyseerd door Paul Verbraeken, die wijst op de ideologische rol van een reeks historici van de Vlaamse Beweging, van Hendrik Elias via Theo Luyckx tot Lode Claes: een min of meer sterke band verbindt hen met extreem rechts. Eveneens hebben een aantal invloedrijke journalisten, zonder dat ze tot extreem rechts behoren, een benadering van het oorlogsverleden die een essentieel gegeven niet in rekening brengt: de weloverwogen instemming van het VNV met het nationaal-socialisme.

Terecht gaan de auteurs – en in 't bijzonder Dirk Luyten en Pieter Lagrou – terug naar de jaren dertig waar de Orde en het Gezag hand in hand gingen met het antibolsjevisme, zowel trouwens in Wallonië als in Vlaanderen. In Wallonië was het succes, voor de Pierre Nothombs of de Degrelles, van korte duur, voornamelijk dankzij de arbeidersbeweging. Voor Verbraeken is het Vlaams Blok "de directe erfgenaam van de Vlaamse extremisten uit het Interbellum". Hij herinnert eraan dat, ook al waren de overlevenden van de collaboratie zeer geïsoleerd op de dag zelf van de bevrijding, dit isolement kort was, daar hun recuperatie door

de christelijke volkspartij vlot verliep. Dan ontstaat tegelijk "de aberraties van de repressie" als betoog, en amnestie als ordewoord. Het heeft dan ook een halve eeuw geduurd vooraleer de Vlaamse beweging publiek de collaboratie gedurende de Tweede Wereldoorlog alsook haar ideologische motieven veroordeelde.

Continuïteit/discontinuïteit

In december '45 verscheen het Kerstprogramma van de Christelijke Volkspartij. Het stelt zich voor als een breuk met het klerikale, conservatieve of reactionaire verleden van het oude katholieke blok. Het verkondigt zelfs dat "de oude liberale en kapitalistische wereld in puin ligt". Maar de vernieuwende draagwijdte van dit programma zal weggemoffeld worden door het opkomen van de koningskwesitie en de bezorgdheid van de CVP/PSC om, in naam van de Orde en het Gezag, het grootste deel van de leopoldistische stemmen te ronselen. Zo bevestigt zich, als binddraad, de zelden erkende verwantschap tussen rechts en extreem rechts.

Lieven Saerens, de bekende auteur van een monumentale studie over "Antwerpen en zijn vreemdelingen", komt langdurig terug op de verantwoordelijkheid niet alleen van de Antwerpse gemeentepolitie maar bovenal van vier notabelen die het minste kwaad als reden inriepen voor de georganiseerde razzia's op joden gedurende de zomer van 1942. Leon Delwaide, de katholieke burgemeester tijdens de bezetting, staat natuurlijk in het brandpunt van het dossier. Bij de bevrijding wordt er een rechtsoverdracht tegen hem geopend. Zijn parlementaire onschendbaarheid wordt opgeheven en zijn kandidatuur bij de gemeentelijke verkiezingen van '46 wordt door Camille Huysmans, de toenmalige eerste minister, geweigerd. Maar Delwaide ontsnapt triomfantelijk aan de beproeving. Zijn vrouw wordt met 40.000 voorkeurstemmen verkozen. Voor Delwaide is het duidelijk dat de bevolking zijn houding heeft goedgekeurd, en de CVP beweert niets anders wanneer ze hem voor de Antwerpse leiding van de partij aanduidt. Tegen weer en wind, en ten koste van bedreigingen en leugens, blijft de "onschuld" van Delwaide nog steeds de officiële waarheid. Wie sprak er over consensus?

Met het scalpel

Bruno De Wever en Herman Van Goethem leggen zich toe op het scherp omlijnen van de functie

van een historicus die geen rechter, noch een moralist mag zijn, en waarvan een van de taken bestaat in het hoofd bieden aan de emotioneel gebleven reacties, vijftig jaar nadien. Gita Denekere en Anne Grauwels verbinden dit probleem met de museumprojecten van de Vlaamse regering in Antwerpen en Mechelen, waarbij het belangrijk zal zijn dat de historicus niet dient om gelijk wat te legitimeren.

Volgens Reynebeau heeft “extreem rechts (...) in Vlaanderen steeds zijn meest belangrijke verankering (letterlijk zijn bed) zeer precies in de Vlaamse Beweging gevonden. Dat is vandaag nog steeds waar. Het Vlaams Blok is ontsproten uit een dissidentie binnen de Volksunie die bij haar ontstaan zich profileerde als de onmiddellijke erfgenaam van het vooroorlogse nationalisme dat in '40-'45 de volledige en onvoorwaardelijke collaboratie met de nazi-bezetter verkoos.” En hij voegt eraan toe: “Voor een belangrijk deel van zijn geschiedenis is de Vlaamse Beweging de drager van extreem rechts geweest”.

Verbraeken preciseerd: “De wortels van het Vlaams Blok, zowel voor de personen als de ideologie, bevinden zich in de nostalgische en dikwijls zeer wraakzuchtige biotoop die gedurende de naoorlogse periode tot aan het einde van de jaren '80, gefrequent werd door de Vlaamse rechterzijde en een aantal politici die zich vandaag in het centrum situeren.”

Enkele vragen

“Collaboratie in Vlaanderen” is dus globaal een historisch en civiel gezonde onderneming. De verbolgenheid van haar auteurs is door feiten en argumenten ondersteund. Toch blijven er niettemin voor ons enkele kwesties op te helderen.

Ik herneem een belangrijk citaat: “Er was een halve eeuw nodig vooraleer de Vlaamse Beweging in het openbaar de collaboratie met het nazisme veroordeelde.” Daarbij stel ik de vraag: wanneer men bij deze vaststelling spreekt over de Vlaamse Beweging, over wie gaat het dan? De inderdaad “historische” verklaring werd te Diksmuide op 27 augustus 2000 uitgesproken door Frans-Jos Verdoodt, historicus en gedelegeerd bestuurder van het archiefcentrum van het Vlaams nationalisme en lid van het IJzerbedevaartcomité. Komen hierin de Vlaamse Beweging en het IJzerbedevaartcomité met elkaar overeen? Eerder werd binnen de Vlaamse Beweging geen enkele stem gehoord die de collaboratie veroordeelde? Wat betekent vandaag de verwijzing (die door Reynebeau werd

gemaakt) naar de “democraten onder de Vlaamse nationalist” of naar de “democratische nationalist”)? Moet men zich in een breder verband niet afvragen wat de Vlaamse Beweging vandaag betekent binnen een gefederaliseerd België en binnen Vlaanderen dat over een eigen parlement en een eigen regering beschikt? Als haar doel het opeisen van een grotere autonomie voor Vlaanderen is, dan treden ook de officiële instanties van de Vlaamse Gemeenschap in het strijdperk. Reynebeau, die veel plaats inruimt voor een Vlaamse identiteitsbehoefte, stelt ons een antwoord voor: “De Vlaamse elite kan zich vandaag niet meer beschouwen als een vertegenwoordiger van de Vlaamse Beweging. Ze is er zelfs vreemd aan ... maar ze is wel een product van de brede Vlaamse emancipatiebeweging waarvan het flamingantisme slechts een deel is.” Nu goed, maar waar is dan de Vlaamse Beweging, welke zijn haar contouren? Zij heeft gedurende vijftig jaar haar mond gehouden, heeft ze aan heel Vlaanderen het zwijgen kunnen opleggen? Wordt Vlaanderen helemaal volledig gekenmerkt door de mufte lucht van het corporatisme, solidarisme, paternalisme, etnocentrisme en zelfs xenofobie? Men zou bijna beginnen geloven in een perverse Vlaamse “natuur” ... Heerst overal de “biotoop” die door Verbraeken geschetst wordt? Wat is er geworden van de stromingen die in Vlaanderen de weerstand tegen de bezetter incarneerden? Bestaat er een erfenis aan die kant?

Kortom, wanneer Eric Corijn schrijft dat “het Vlaams Blok geen aan het volk vreemd epifenomeen, maar het meest geschikte symbool voor Vlaanderen is”, dan geloof ik dat zijn bekommernis voor chirurgische duidelijkheid hem veel te ver leidt. Zonder twijfel is het Vlaams Blok niet een epifenomeen, maar het gelijkstellen met Vlaanderen lijkt me eerder te wijzen op een behoefte aan catharsis dan aan wetenschappelijke gestrengheid.

Maar het boek blijft voorzien in heel wat elementen voor een uitgebreid debat dat zich deze keer niet door het Vlaamse parlement zal laten “afsluiten”.

Rosine Lewin (vertaling: Guy Quintelier)

Eric Corijn (red.): *Collaboratie in Vlaanderen, vergeten en vergeven?*, Manteau, 2003, 214 blz.

PALESTINA EN ISRAËL GEMETEN EN GEWOGEN

Ludo Abicht wil met zijn nieuw kritisch essay over Israël-Palestina een zo zuiver mogelijke bijdrage leveren in het dikwijls zo emotioneel geladen debat over de tragedie in het Midden-Oosten. Onder kritisch verstaat hij zoveel mogelijk geïnformeerd, genuanceerd en geëngageerd denken, spreken en handelen. Wanneer het aan een van de drie termen ontbreekt dan krijg je fanatisme, aldus Abicht. Het hele boek is opgebouwd rond deze drie begrippen waarmee hij probeert het conflict te analyseren. Hij neemt ook positie in. Het is een scherpe aanklacht tegen de 'zeloten' in beide kampen, aan wie het juist aan nuance of informatie ontbreekt. Hij viseert zionisten die elke kritiek op Israël afdoen als antisemitisme, waardoor het begrip danig uitgehold wordt dat het zijn erge betekenis verliest. Maar hij waarschuwt ook de verdedigers van de Palestijnse zaak die zich zorgen zouden moeten maken over die groep in eigen rangen die het onderscheid tussen antizionisme en antisemitisme uit het oog verliest.

Dat betekent niet dat Abicht ervoor pleit om in steriele neutraliteit te vervallen. Dat is de betekenis van de derde component van het kritisch zijn, omdat we er uiteindelijk na voldoende geïnformeerd te zijn en de argumenten tegenover elkaar zijn afgewogen, niet onderuit kunnen om partij te kiezen (engagement). Dat zou het interessantste deel moeten zijn omdat de lezer na al die informatie en nuance wilt weten welke conclusies er uit worden getrokken. Zo sterk als de twee eerste delen uitvallen, zo mager en ontgoochelend is het derde, want Abicht maakt er zich in een paar bladzijden vanaf. Daarover straks meer.

Het eerste deel biedt een goed historisch overzicht, dat nochtans niet volledig is. Abicht probeert in eerste instantie vooral te informeren over de oorsprong van het latere zionisme. Zijn stelling is dat in de joodse cultuur het verleden en de herinnering altijd en voortdurend sterk aanwezig zijn. De Thora - het joodse Oude Testament of Hebreeuwse bijbel - en in minder mate de Talmoed - commentaar op de bijbel - vormen belangrijke instrumenten van het joodse collectieve geheugen. Het sterke (religieuze) bewustzijn van de joden zorgt voor een aanvaring met het christendom vanaf het ogenblik dat het de officiële godsdienst wordt van het Romeinse Rijk. Van

religieus anti-judaïsme komt antisemitisme al zeer vroeg opzetten tijdens de kruistochten met allerlei valse mythes over joden tot zelfs hele pogroms (zie trouwens ook het uitermate interessante boek van de linkse jood, Maxime Rodinson, *De joodse natie in droom en daad*, waarin een heel hoofdstuk is gewijd over de wortels van het antisemitisme, maar ook het zionisme). De scheiding tussen kerk en staat maakt vanaf de Verlichting de weg vrij voor een sterke emancipatie van de joden en hun succesrijke deelname aan het artistieke, economische en politieke leven. Maar het is wellicht net dat succes dat, in het zog van het groeiende nationalisme, zorgde voor een sterke heropleving van het antisemitisme. De affaire-Dreyfus was de spreekwoordelijke druppel die de joodse intellectuele elite deed besluiten dat slechts een eigen Joodse staat een antwoord kon bieden op het steeds weerkerende antisemitisme. Hoewel Theodor Herzl niet de echte vader is van het zionisme, zorgde hij wel voor de grote doorbraak met zijn bekend boek *Der Judenstaat*. Geschreven in de volksnationalistische geest van zijn tijd, was het een pleidooi voor de oprichting van een Joodse staat. Ook al betekende dat in de praktijk de kolonisatie van een reeds bewoond gebied. Ook in dat opzicht redeneerde de joods-Europese elite niet anders dan de Europese voorstanders van kolonisering. De rest is al meermaals in tal van andere boeken beschreven: het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de ondergang van het Ottomaanse rijk, de voortijdige geheime opdeling van het Midden-Oosten tussen Frankrijk en Groot-Brittannië (Sykes-Picot, 1916) en vooral de 'Balfourverklaring' (genoemd naar de Britse minister van Buitenlandse Zaken) waarin voor het eerst sprake is van een Joods Nationaal Tehuis. De zionisten zaten niet stil: gronden werden opgekocht en vanaf 1920 kwam de joodse emigratie naar het 'beloofde land' sterk op gang. Daar ontstond de zionistische paradox die tot vandaag zou doorwerken: het seculiere en volksnationalistische zionisme bediende zich van religieus-symbolische elementen en mythes om voldoende joden warm te maken om de reis naar het 'beloofde land' in te zetten (later zorgden nazisme en jodenvervolgving uiteraard voor een extra-argument). De vermenging tussen volksnationalisme en religie komt ook na het ontstaan van Israël regelmatig terug. Zo bijvoorbeeld bij de 'wet op terugkeer'. Deze wet uit 1950 slaat niet op de 750.000 Palestijnse vluchtelingen van de Nakba ('catastrofe', het ontstaan van de staat Israël en de

uitdrijving/vlucht van de oorspronkelijk Palestijnse bevolking uit de dorpen), maar wel op de 'terugkeer' van de joden naar Israël. Volgens de religieuze joodse wetgeving (Halacha) is men jood wanneer de moeder jood is of als bekeerling. Deze wet spreekt tegelijk een veto uit op de terugkeer van de oorspronkelijke Palestijnse bevolking naar hun land, hoewel de VN het recht op terugkeer in resolutie 194 heeft afgekondigd. Er zijn Palestijnen (20 procent van de bevolking) achtergebleven, maar zij lijden onder tal van discriminaties: ze kunnen o.a. geen extra grond verwerven en omwille van enkel-voor-joden-wetten niet meegenieten van allerlei fondsen. In 1975 concludeerde de VN dan ook dat de zionistische ideologie racistisch was. Abicht vindt het evenwel geen slechte zaak dat deze stelling in 1991 werd herroepen, omdat er geen onderscheid werd gemaakt tussen de zionistische politiek tegen de Palestijnen en het oorspronkelijke zionisme. Wie er de geschriften op na leest van prominente zionisten (Ben Goerion, Herzl zelf) kan volgens mij niet anders concluderen dat er weinig verschil is tussen de voorstanders van Apartheid (Zuid-Afrika) en de zionisten. Bovendien doet deze discussie weinig ter zake. De VN-resolutie was vooral bedoeld als politiek instrument om de racistische praktijken (afzonderlijke landwetten, de financiële voordelen voor Joodse kolonisten, discriminaties van Palestijnen en vandaag de bouw van de Apartheidsmuur en Apartheidswegen in de westelijke Jordaanoever) aan te klagen. Het is typerend voor Abichts boek dat hij weinig aandacht heeft voor dit racistisch karakter van de staat Israël. Die onderbelichting, maakt dan ook dat hij in zijn keuzes voor een oplossing (zie verder) meteen met een handicap worstelt.

Abicht behandelt vervolgens het verzet van de lokale Palestijnse bevolking. Dat begon al vanaf het einde van de 19de eeuw toen de Palestijnen protesteerden tegen de eerste immigratiegolf van zionistische pioniers. In 1919 spreekt de Palestijnse Nationale Raad zich al uit voor Palestijnse onafhankelijkheid wat botst op de Britse belofte aan de joden en de zionistische ambities. De strijd om territorium wordt steeds heviger. Eind de jaren dertig komen de Palestijnen in opstand. De Britten besluiten, zonder rekening te houden met de verzuchtingen van de oorspronkelijke bewoners, het gebied dan maar in twee te delen, met oorlog tot gevolg.

Israël was in tegenstelling tot de Arabische buurlanden militair veel sterker uitgebouwd en

beweest zijn slagkracht niet alleen in de oorlog van 1947-1949 maar ook in de zesdaagse oorlog van 1967. Abicht prikt hier de in Israëlische geschiedenis gepropageerde mythe van de Arabische overmacht en het heroïsche Joodse verzet door (hij verwijst naar het interessante onderzoek van de nieuwe historici in Israël). In 1967 krijgt Israël het hele grondgebied in handen en koloniseert in weerwil van de in een resolutie uitgeschreven internationale eis tot terugtrekking (VR 242) de veroverde gebieden. Abicht ziet hier een opmerkelijke westerse (en vooral Amerikaanse) welwillendheid ten aanzien van Israël en wijst op de enorme economische, diplomatieke en militaire steun vanuit de VS. Die is volgens hem te danken aan de geostrategische positie van Israël, de invloed van joodse lobbies zoals AIPAC en het verbond van de 'Moral Majority (conservatieve baptistische kringen).

Daarop gaat Abicht wat onvoorzichtig aan het speculeren. Hij laat deels uitschijnen dat de kolonisatie vooral het werk is van extremistische zionisten, een kleine minderheid gedragen door groeperingen als Goesj Emoniem. Verderop, in het tweede hoofdstuk, maakt hij melding van het Israëlische aanbod in 1969 tot een onafhankelijke staat in Gaza en de Westelijke Jordaanoever, wat echter door de PLO verworpen werd omdat toen nog de staat Israël als historische onrechtvaardigheid in zijn geheel werd afgewezen. Vraag die Abicht hier had moeten stellen is of de Israëlische voorstellen wel 'eerlijk' waren. Bovendien moet hierbij opgemerkt worden dat toen al de vluchtelingenkwestie werd genegeerd – voor de Palestijnen, zoals Abicht elders zelf stelt, een essentieel onderdeel voor een duurzame vrede. Klopt het in dat verhaal dan ook dat radicale kolonisten wel zo geïsoleerd stonden? Op het ogenblik van de zogenaamde 'voorstellen' begon men immers aan de uitvoering van plannen om de Palestijnse gebieden te koloniseren. Abicht spreekt bijvoorbeeld niet over het Allon-plan (1967) dat in de annexatie voorzag van meer dan de helft van het grondgebied van de Westelijke Jordaanoever en de volledige Gaza. Later zouden zowel de Arbeiders- als Likoeidpartij hun kaarten publiceren die allemaal uitgingen van annexaties van grote delen van de Palestijnse gebieden. Vooral Sharons definitieve voorstel van 1992 was niet meer of minder dan een eilandenconstructie die heel wat overeenkomsten vertoonde met de latere A-gebieden uit Oslo. De Israëliërs zijn zich zeer goed bewust dat ze met onaanvaardbare plannen op tafel kwamen en dus per definitie een (bewuste?) mislukking in

de onderhandelingen inbouwden. Het is in elk geval een kritisch gegeven dat in vol Oslo-proces de 'duiven'-regering Rabin-Peres voor de grootste kolonisering tot dan heeft gezorgd.

Abicht geeft nochtans een grondige en gedetailleerde bespreking van Oslo (alleen al voor de principeverklaring vult hij pagina 100 tot 114) met waardevolle en goed gefundeerde commentaar die dikwijls zeer hard is voor Israël. Verder wijst hij terecht op de grote zwakte van Oslo, namelijk het feit dat alle heikele knelpunten (vluchtelingen, Jeruzalem,...) naar latere, onbepaalde datum werden verschoven. Het lichtpuntje ziet hij uiteindelijk in het derde hoofdstuk dat zo mager is uitgevallen en erop neerkomt dat de laatste onderhandelingen (in Taba januari 2001, net voor de verkiezingen die Barak deden vallen) een gemiste kans waren, omdat ze zeer 'verregaand' waren, ondermeer omwille van een voorstel tot aanpak van de vluchtelingenkwestie. Maar wat was toen nog het mandaat van de onderhandelaars? In hoeverre was Taba, dat inderdaad van Israëlsche zijde het meest verregaande was, nog ernstig te nemen, zo vlak voor de verkiezingen die tot de voorspelde val van Barak leidden. Weinig ernstig, maar het is wel mooi meegenomen om te tonen dat het mislukken van de onderhandelingen niet op rekening van de Israëli's moet worden geschreven. Bovendien zegt Abicht zelf, eerder in het boek, over de volgens hem nochtans gerechtvaardigde vluchtelingeneisen, dat er "hoogstens nog over de terugkeer van een minime fractie van de vluchtelingen kan worden gepraat." (p. 119)

In het laatste hoofdstuk dat 'geëngageerd' wordt getiteld toont Abicht zich jammer genoeg bijzonder weinig creatief en bovendien deterministisch in zijn voorstellen voor een uitweg uit de impasse. Eigenlijk beperkt hij zijn keuze tot een voortbouwen op wat er mogelijk leek in Taba. Taba en andere *road maps* zullen gedoemd blijven om te mislukken omdat al tientallen jaren een belangrijke voorwaarde niet is vervuld. Namelijk het afstappen van het idee van de 'zuivere joodse' staat en van het racistische karakter dat wel degelijk in de zionistische politiek van vandaag zit ingebakken en een hypotheek legt op de Israëlsche samenleving zelf en nu ook een deel van de Palestijnse samenleving in zijn greep lijkt te krijgen. Ook gaat Abicht wat gemakkelijk uit van de veronderstelling dat het zionistische project met de

huidige staat Israël af is. Er zijn nochtans genoeg aanwijzingen die tot de conclusie leiden dat er voor Israël pas vrede zal zijn als de Palestijnse territoria definitief tot Israël zullen behoren en de bevolking er grotendeels verdreven is.

Er valt in elk geval weinig te verwachten van de onlangs door president Bush geopenbaarde *Road Map* van het fameuze kwartet, want het begeeft zich immers ook al weer op diezelfde doodlopende Osloachtige weg. Doodlopend, omdat de Palestijnse staat daarin een onleefbaar gedrocht wordt dat enkel dient als goedkoop arbeidersreservoir voor Israël (zie daarvoor de analyse van Israëlsche antropoloog Jeff Halper, die spreekt over de 'Matrix of control' –

http://www.merip.org/mer/mer216/216_halper.html).

In zijn scenario's had Abicht bijvoorbeeld plaats kunnen maken voor andere uitgangspunten. Oslo en de *Road Map* gaan uit van een tweestatenoplossing. In bepaalde intellectuele kringen groeit langzaam de idee dat een duurzame oplossing slechts kansen maakt als er vertrokken wordt van een gezamenlijke staat voor Joden en Palestijnen. De facto is dat al zo, alleen heerst de ene groep over de andere en worden de relaties tussen beide bevolkingsgroepen bepaald door de factor macht en discriminatie. Een samenleven van twee volkeren in een staat vergt wel een andere conceptualisering van de staat Israël, dat tot nu als 'Joodse staat' (en daarmee de nu al 20 procent Palestijnse Israëli's ervan negeert) wordt gedefinieerd. Het afstappen van wat dus niet anders dan een Apartheidssysteem kan worden genoemd, door te accepteren dat Israël/Palestina uiteindelijk aan twee volkeren toebehoort. Dat zou ook een ander licht werpen op een regeling van de vluchtelingenkwestie. Indien de Joden aanvaarden dat Israël een open, moderne multiculturele staat dient te worden is er ook plaats voor de Palestijnse vluchtelingen. Dit kan ook de voedingsbodem ondergraven van het islamitisch extremisme dat in de vluchtelingenkampen zoveel aanhangers telt. Resultaat: 'Meer land voor beide volkeren in ruil voor vrede'.

Ludo De Brabander

Ludo Abicht, *Eén maat en één gewicht. Een kritisch essay over Israël-Palestina*. Uitgeverij Pelckmans/Klement, Kapellen/Kampen. 157 blz.

**VAN MATAMATA TOT ABOU JAHJAH.
EVEN UW AANDACHT VOOR DE AFRIKAANSE
EN ARABISCHE FILM.**

Vraag: Heb je al eens een Afrikaanse film gezien?

Antwoord: Ja, *Out of Africa* met Robert Redford.

V.: Nee, ik bedoel een film van een Afrikaan.

A.: Van een zwarte wel, van Spike Lee.

V.: Nee, ik bedoel een film uit Afrika, van een Afrikaans regisseur.

A.: Ik wist niet dat Afrikanen films maken.

(Een vraaggesprek met een cinefiele derdejaarsstudent Germaanse, Leuven, april 2002.)

Met dit vraaggesprek opent Guido Convents zijn nieuwste boek over de Afrikaanse film én over de films en de beeldvorming over Afrika. En geef toe, beste lezer, mocht ik u op de man/vrouw af vragen hoeveel films u kent van Afrikaanse cineasten, zou het lijstje erg lang zijn?

**In de wurggreep van de commerciële Westerse
filmdistributie en exploitatie**

Nu hoeft u niet meteen rood uit te slaan van schaamte over dit nieuw ontdekte gat in uw filmcultuur. U kunt er niet aan doen en dat zeg ik niet om u te paaien, maar omdat het zo is. Filmhistoricus en antropoloog Guido Convents heeft het er in zijn boek "Afrika verbeeld, Film en (de-)kolonisatie van de geesten" herhaaldelijk over. Hij wijdt zelfs een afzonderlijke 'epiloog' aan de toegankelijkheid van Afrikaanse films. Of beter: aan de ontoegankelijkheid van de Afrikaanse (inbegrepen de Arabische Noord-Afrikaanse) cinema. Convents beschrijft hoe de Westerse (Amerikaanse, Franse) filmdistributiemaatschappijen er geen enkel economisch of ander belang in zien om Afrikaanse films te verspreiden. Dus krijgen we die films nauwelijks of niet te zien.

Cultuurpolitieke belangen staan eveneens in de weg. De V.S. beschouwen films als "de wegbereiders van de 'American way of life' en van de bijhorende consumptiegoederen. Ook voor Frankrijk is de culturele aanwezigheid via de media in Franssprekend Afrika van belang. Cultuur gaat immers hand in hand met economische en politieke zienswijzen. Het is een weerspiegeling van de economische verhoudingen en ondersteunt het eenrichtingsverkeer. Informatie gaat van Noord naar Zuid en niet omgekeerd." Om het plaatje niet helemaal negatief te maken, stelt Convents wel vast dat "sinds kort West-Europa en ook België gevoeliger geworden is voor alles wat met de bevordering van plaatselijke 'culturele' productie te maken heeft." Je merkt die gevoeligheid in eigen land in festivals zoals Cinema Novo (Brug-

ge), Afrikafilms (Leuven), Open Doek (Turnhout) en het Festival van de Mediterane film (Brussel). Maar ondertussen worden er "niet zoveel Afrikaanse films meer geproduceerd. De Egyptische filmindustrie bestaat nog amper, en dat terwijl die in 1988 nog meer dan honderd films per jaar produceerde, tien jaar later nog een dertigtal. (...) Tientallen jonge Egyptische regisseurs zitten in zak en as en daarenboven is het bioscoopcircuit in hun land nog slechts een schaduw van wat het ooit was. De multiplexen verdringen de kleine bioscopen en verhinderen ook dat de eigen films kunnen vertoond worden, want zij programmeren voornamelijk internationale (Amerikaanse) producties."

Het Westen blijft vaak in koloniale clichés denken

In het Westen is pas geleidelijk het inzicht gerijpt dat Afrikaanse films belangrijk zijn omdat die films een eigen Afrikaanse kijk op de wereld kunnen uitdrukken en doorgeven zowel aan de rest van de wereld als aan de Afrikaanse bevolking. Guido Convents legt dit in zijn boek goed uit, maar hij wijst er ook op hoe er in de populaire Westerse films en televisieproducties (tot en met 'Mooi en Meedogenloos' toe) "nog altijd elementen van de koloniale cultuur te vinden zijn. Deze koloniale cultuur bevestigt racisme, rechtvaardigt de uitbuiting van anderen en is voorstander van economische globalisering waarin sociale en culturele dimensies als ballast wordt aanzien. In bepaalde landen leidt het zelfs tot frustraties en anti-Westerse houdingen. Recente studies in Frankrijk wijzen erop dat alleen al de afwezigheid in de media van landgenoten van Afrikaanse afkomst, het racisme bestendigt en hun integratie tegenhoudt. Hoewel de hedendaagse Westerse democratieën de vrijheid van pers en van meningsuiting hoog in hun vaandel voeren, dringen de antwoorden op de koloniale cultuur amper door in het onderwijs en in de media. De koloniale cultuur zou ontkracht kunnen worden door open te staan voor de stem en de beelden van de voormalige gekoloniseerden."

**De vergelijkingen met de Irak-berichtgeving liggen
zo voor het oprapen**

Als Convents de koloniale geest in de Westerse films – inbegrepen Belgische films – over Afrika beschrijft, moet je als lezer anno 2003 herhaaldelijk aan de Amerikaans-Britse oorlog tegen Irak en de beeldvorming daaromtrent denken. En aan heel het 'integratiedebat' in België, aan de discussies over vrouwenrechten ook, waarbij het dan meestal zo wordt voorgesteld dat 'het Westen' de

vrouwenrechten wel respecteert daar waar die overal elders alleen maar verdrukt zouden worden.

Het is een verdienste van Convents dat hij aantoonst hoe sterk het 'blanke' denken nog altijd vastzit in koloniale clichés. Zo bv. de opvatting dat voor een Afrikaan het leven minder waard zou zijn dan voor een blanke. Hetzelfde hoorden we in de tijd van de Vietnamoorlog over de Vietnamezen én het bleek tijdens de oorlog om Irak uit heel de berichtgeving daarover. Iraakse doden en gewonden kwamen nauwelijks in beeld, maar o wee als er een Amerikaanse gedood werd. En de bevrijding van één Amerikaanse soldate beroerde dagenlang de media.

Wie Abou Jahjah wil 'snappen' ...

In deze korte bespreking kunnen we niet heel het 346 pagina's dikke boek van Convents samenvatten. Ik wil wel nog kort de structuur van het boek schetsen zodat u een idee hebt van de inhoudelijke rijkdom ervan.

De 'epiloog' buiten beschouwing gelaten, bestaat het boek uit twee grote delen. Het eerste titelt: "Koloniale cultuur". Het handelt o.a. over de paradox dat Westerse landen die zich democratisch noem(d)en, Afrika koloniseerden en ze daarbij een racistische ideologie hanteerden die niet voor die van het nazisme moet onderdoen. Met alle gevolgen vandien. De koloniale houding komt treffend tot uiting in tal van koloniale films. België speelde daarbij een pioniersrol, met een uitgebreide koloniale cinema met zowel films die de Belgen van het belang van de kolonie moesten overtuigen, als met films die (zoals de 'komische' Matamata en Pilipili-reeks, zeg maar de Congolese 'dikke en dunne') de Congolezen de Belgische manier van leven moesten bijbrengen. Na de onafhankelijkheid van Congo en andere Afrikaanse landen verdween het koloniale denken niet van vandaag op morgen, stelt Convents. Kijk maar naar de doorsnee Hollywoodfilm en het beeld van de Afrikaan, van de Arabier ook, dat daarin vaak tot uiting komt.

In zijn tweede deel, "Afro-filmcultuur", geeft Convents een overzicht van de Afrikaanse filmproductie, waarbij hij onder andere inzoomt op de Arabische Noord-Afrikaanse film, op de films uit Kongo en Zuid-Afrika (tijdens en na het apartheidregime). Ook de films van Afrikanen die elders dan in Afrika gemaakt werden, komen aan bod. Zo maken we bv. kennis met de Afro-Amerikanen Melvin Van Peebles en Spike Lee en hun

boegbeelden zoals Malcolm X en de Black-Powerbeweging waarover Convents interessante dingen schrijft die iedereen die wil meespreken over het politieke optreden van Dyab Abou Jahjah (die het bv. ook heeft over de Congolese 'évoluées'), eens zou moeten lezen.

"Het Westen kan niet over Afrika oordelen zonder haar stem te horen" besluit Convents – die nota bene ook één van de drijvende krachten is achter het 'Afrika Filmfestival' te Leuven. "Het Westen heeft er dus alle belang bij Afrikaanse films bereikbaar te maken voor het publiek."

Jan-Pieter Everaerts

Guido Convents, *Afrika verbeeld, Film en (de-) kolonisatie van de geesten*; EPO, Africalia, Afrika Filmfestival, 2003; ISBN 90 6445 295 4; D 2003/2204/4; uitgeverij@epo.be, <http://www.epo.be/>